

ΛΘΑΝΑΣΙΟΥ Γ. ΣΙΑΜΑΚΗ
ΑΡΧΙΜΑΝΑΡΙΤΟΥ

ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΤΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ
(ΜΟΥΣΙΚΟΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΣ)

ΕΚΛΟΣΕΙΣ «ΚΑΛΑΜΟΣ»
ΦΛΩΡΙΝΑ 1968

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Γ. ΣΙΑΜΑΚΗ
ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ

ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΤΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ
(ΜΟΥΣΙΚΟΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΣ)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΚΑΛΑΜΟΣ»
ΦΛΩΡΙΝΑ 2008

**ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΕΩΣ: «Κάλαμος», Ελεύθης 3-7
GR 15342 Αγία Παρασκευή Αττικής
Τηλ. - φάξ 210 6617879
e-mail: kalamus@in.gr**

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ «Κάλαμος»
Συγγραφέας και Copyright 2008:
Αθανάσιος Γ. Σιαμάκης, άρχιμανδρίτης
Σκοτιά, 53100 Φλωρίνης
τηλ. - φάξ 2385-0-25676 - τηλ. 231-0-737377
ISBN: 978-960-630886-1**

**ΕΘΝΙΚΗ ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΙΚΗ Π. ΓΑΠΠΟΥΝΗΣ - Κ. ΤΕΟΛΙΕΡΗΣ Ο.Ε
ΦΟΤΟΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ - ΕΚΤΥΠΩΣΗ ΟΦΦΕΣΤ
Τηλ: (ΩΗΟ) 542940, 592503 - ΦΑΚ: 542940 - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Η μεταρρύθμισι τοῦ 1814.....	11
2. Άλλαγές ποὺ ἐπέφερε ἡ μεταρρύθμισι.....	14
3. Η αὐθεντία τοῦ Χρυσάνθου.....	18
4. Η συγγραφή τοῦ Θεωρητικοῦ Ἰστορικῶς.....	20
5. Τὸ ἔλλιπτε καὶ τὸ πλῆρες Θεωρητικό.....	23
6. Εἰσαγωγὴ Χρυσάνθου στὸ Θεωρητικό.....	25
7. Ο Π. Πελοπίδης ἐκδίδει τὸ Θεωρητικό.....	28
8. Ἐσωτερικές μαρτυρίες.....	29
9. Πρὸς τί ἡ ἐκδοσι τοῦ χειρογράφου τῆς Δημητσάνας.....	35
10. Ἀνθραξ ὁ θησαυρός.....	39
11. Η ἐκδοσι (2007) τοῦ χειρογράφου τῆς Δημητσάνας (αὐτογράφου).....	43
12. Η Εἰσαγωγὴ τῆς ἐκδόσεως τοῦ 2007.....	48
13. Συνεργάτες.....	50
14. Εἶναι κριτική ἡ ἐκδοσι τοῦ Θεωρητικοῦ τοῦ 2007;.....	52
15. Κριτικές ἐκδόσεις	55
16. Πᾶς μποροῦσε νὰ τιτλοφορεῖ ἡ ἐκδοσι τοῦ 2007.....	58
17. Ο Χρύσανθος ἀπορρίπτει κάποια κεφάλαια ἐν γνώσει του.....	60
18. Ἀοπλος φ ἐκδότης.....	63
19. Σωρεία παραναγγώσεων.....	66
20. Χοντρές παραλείψεις.....	70
21. Τὸ ἐπίμετρο τῆς ἐκδόσεως.....	73

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ Θεωρητικὸν τοῦ Χρυσάνθου εἶναι γνωστό σὲ δσους ἀσχολοῦντας μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν ἢ πρώτη καὶ παλαιότερη μουσικὴ θεωρία στὶς δύο τελευταῖς ἑκατονταετίες. Γράφτηκε στὶς ἀρχές τοῦ ΙΘ αἰῶνος, δταν ἔγινε ἡ μεγαλύτερη ἐπανάστασι στὰ μουσικὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἀπὸ τοῦ Γρηγόριο Πρωτοψάλτη, Χουρμούζιο Χαρτοφύλακα καὶ ἀρχιμανδρίτη Χρύσανθο τὸ Μαδυτηνό, τὴν δποια ἡ Ἐκκλησία δέχτηκε εὐχαρίστως καὶ προώθησε.

Τὸ σύγγραμμα ἔγινε εὐρύτερα προσιτό ἀπὸ τὸ 1832, ποὺ τυπώθηκε στὴν Τεργέστη ἀπὸ τὸ μαθητὴ τοῦ Χρυσάνθου Π. Πελοπίδη. Ἐκτὸτε τὸ Θεωρητικὸν ἀποτελεῖ αὐθεντικὴ πηγὴ μαθήσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, διότι δίνει τὶς πιὸ σίγουρες πληροφορίες γιὰ τοὺς κανόνες, μὲ βάσι τοὺς δποιους λειτουργεῖ ἡ μουσικὴ τῆς νέας γραφῆς ἡ παρασημάνσεως. Τὰ τελευταῖα χρόνια ἡ πραγματεία κυκλοφορεῖ σὲ φωτοτυπικὲς ἀνατυπώσεις καὶ εἶναι προσιτὴ στὸν καθένα. Στὸ διάστημα ποὺ πέρασε ἀπὸ τὴν πρώτη κυκλοφορία τῆς γράφτημαν καὶ ἄλλες θεωρίες τῆς μουσικῆς, ἀλλ’ δλες σχεδὸν ἀντλοῦν ἀπὸ αὐτὴν τὸν Χρυσάνθου.

Πέρσοι, τὸ 2007, κυκλοφόρησε τὸ Θεωρητικὸν τοῦ Χρυσάνθου ἀπὸ νέο χειρόγραφο, ποὺ βρέθηκε στὴ βιβλιοθήκη τῆς Δημητσάνας Πελοποννήσου. Ἔγινε μεγάλος καὶ τεχνητὸς θόρυβος γύρω ἀπὸ τὴν ἔκδοσι αὐτῆς. Διατέθηκαν ἵκανα κεφάλαια, καὶ στάλθηκε παντοῦ. Τὸ δυσάρεστο εἶναι δτὶ δὲν ἔγινε σωστὴ ἀξιολόγηση τοῦ χειρογράφου καὶ τὰ συμπεράσματα δλα εἶναι ἐωλα. Τὰ δσα εἶχε πρόθεση ν' ἀποδείξῃ δ ἐκδότης δὲν ἀποδεικνύονται. Ἀντιθέτως ἀποδεικνύεται δ ἀστοχος διαλογισμὸς τῆς καρδίας του καὶ ἡ ἐσχάτη ἀδυναμία του ν' ἀντιληφθῇ κραυγαλέα ντοκιμέντα ποὺ ἀποδεικνύουν τὰ ἀντίθετα ἀπὸ δσα λέει καὶ ἐπιδιώκει.

Ἡ ἔκδοσι αὐτῆ ἀποκαλύπτει τὴν ἀστοχία τοῦ ἐκδότου καὶ τὴν ἔλλειψι τῆς ἀναγκαιούσης θωρακίσεώς του γιὰ μιὰ τέτοια δουλειά. Παράλληλα ἡ ὀπισθίευσι τοῦ χειρογράφου τῆς Δημητσάνας ἔδωσε τὴν εἰκασία νὰ μελετηθῇ καὶ ἀπὸ τὸν ὑποφαινόμενο, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἔλθουν μὲ τὴ μελέτη αὐτῆ στὴ δημοσιότητα γιὰ πρώτη φορὰ στοιχεῖα πολὺ ἐνδιαφέροντα, δπως ποιό εἶναι τὸ χειρόγραφο αὐτό, τὶ σχέσι ἔχει μὲ τὸν συγγραφέα του, τὶ φόλο ἔπαιξε, πόσο ἀξιόπιστο εἶναι, καὶ ἄλλα πολλά, τὰ δποια ἀγατρέπουν τὶς μουσικές μονομέρειες τοῦ ἐκδότου.

“Ολ’ αὐτά, λέω, προέκυψαν ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν δύο κειμένων. Δὲν ὑπάρχει προκατάληψι οὔτε διάθεσι κριτικῆς. Δὲν θὰ μποροῦσαν δμως

νά παραμείνουν άσχολίαστες άστοχίες και άήθη έλλειμματα, διότι αύτό θ' απέβαινε εις βάρος της έπιστημονικής άληθειας γύρω από τα μουσικά μας πράγματα. Τὰ δὲ μουσικά μας πράγματα ἔχουν τὴ θέσι ποὺ ἔχουν μέσα στὴ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ ἀγιάζει και σάρκει. Δέν είναι λοιπόν ζήτημα ἀμελητέο. Είναι κορυφαίο ζήτημα τῆς λατρείας. Και κάθε ἐπαγγύπτνησι είναι πολλαπλώς και πολλαχόθεν δικαιολογημένη.

Ο σχολιασμός γίνεται μὲ διάκρισι, ἀλλὰ χωρίς συμπάθειες και ἀντιπάθειες, δπως πρέπει νὰ γίνεται μὰ τέτοια δουλειὰ γιὰ ιερὴ ὑπόθεσι. Εξ ἄλλου ποιός δὲν θὰ συμφωνήσῃ δι τὴ μουσικὴ τῆς Ἐκκλησίας δέξιει ἀσύγκριτα πιὸ πολὺ ἀπὸ τὸ κοσμικὸ γόητρο κάποιων μουσικῶν;

Τὸ πρώτο ἀντίγραφο αὐτῆς τῆς μελέτης ἀποστέλλεται στὴ συνοδικὴ ἐπιτροπὴ ἐπὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης και μουσικῆς τιμῆς και σεβασμοῦ ἔνεκεν, γιὰ τὰ κατ' αὐτήν.

Τὸ ζήτημα τῆς ἐκδόσεως τοῦ αὐτογράφου θεωρητικοῦ (2007) δὲν είναι ἡ κυκλοφορία ἐνδὸς ἀκόμη μουσικολογικοῦ βιβλίου· (στὴν ἐποχὴ μας, ἐλεγε λόγιος ιεράρχης, λόγῳ τῆς ἐκδοτικῆς εἰνολίας τὰ βιβλία ἔχασαν τὴν ἀξία τους· συχνὰ τὸ χαρτὶ ἀξίζει περισσότερο ἀπὸ τὰ γραφόμενα). Τὸ ζήτημα είναι δὲν οἱ μουσικές ἀντιλήψεις τοῦ ἐκδότου τοῦ βιβλίου αὐτοῦ εὐθυγραμμίζονται μὲ τὴν μουσικὴ πραγματικότητα, και μὲ τὴ μουσικὴ ποὺ νιοθετεῖ ἡ Ἐκκλησία. Η Ἐκκλησία στὸν κατάλληλο καιρὸ ἔχει ὑποδεῖξει τὴν κατεύθυνσι, τὴν ὅποια πρέπει ν' ἀκολουθῇ ἡ μουσικὴ τῶν ιερῶν ἀναλογίων. Και ἡ κατεύθυνσι αὐτὴ δὲν είναι ἄλλη ἀπὸ ἐκείνην ποὺ εἰσηγήθηκαν οἱ τρεῖς ἀνωτέρω κατονομαζόμενοι μεταρρυθμισταί. Ο Ἐλεγχος κάθε παρεκκλίσεως ἀπὸ αὐτὴν είναι φυσικὰ δική της πάλι μέριμνα και ἀρμοδιότητα, και σίγουρα δὲν πρόκειται νὰ τὴν ἀφήσῃ ἀνενέργητη.

Η Ἐκκλησία δὲν ἀγνοεῖ δι τὸ μέσα στὴν πολυφωνία και τὴν κενολογία τῆς ἀλογῆς ἐποχῆς μας κινδυνεύει και ἡ ἀκεραιότητα τῆς μουσικῆς της, τὴν ὅποια μὲ κάθε θυσία πρέπει νὰ διαφυλάξῃ μακριὰ ἀπὸ τὶς ἐπιδράσεις τῆς ἔξωτερης και κοσμικῆς μουσικῆς, δπως διλλωστε ἐπραξει και στὸ παρελθόν. Δὲν είναι ἀγνωστο ἔξ ἄλλου δι τὸ μὲ ἐπιτηδειότητα δχι τυχαία γίνεται προσπάθεια ἀπὸ κοσμικούς και ἀμαθεῖς μουσικούς, οὐ μόνον δὲ ἄλλα και ὠφελιμιστάς, νὰ πέσονταν τὰ σύνορα ἀνάμεσα στὶς δύο μουσικές, διτε νὰ εἰσβάλῃ ἡ κοσμικὴ στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἀνεμπόδιστα και νὰ τὴν ἐκτοπίσῃ.

Μ' αὐτὸ τὸ σκεπτικὸ ἔξ ἄλλου τῆς διαφυλάξεως τῆς μουσικῆς μας ἀπὸ ἔσωτερικοὺς «φίλους» ἔγινε ὁ κόπος τῆς συγγραφῆς αὐτῆς, «δπως δὲν ἀποκαλυφθῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί» (Ακ 2,35). Ζω δὲ μὲ τὴν ἐλπίδα δι τὸ θὰ ἐκτιμηθῇ δεόντως και θ' ἀνταμείψῃ ηθικῶς τοὺς καταβληθέντας κόπους.

Αθανάσιος Γ. Σιαμάκης
ἀρχιμανδρίτης

μπορεί νά κάνη τούς έλεγχους του. Αύτό κανένας δέν τό άμφισβητεί ως ένδεδειγμένη ένέργεια. (Περιττό νά έπισημανθή δτι και στήν προκειμένη περίπτωσι ή προσφορά τού CD είναι γεμάτη άπο άλαλη και κούφια έπιλειξη πνεύματος άφοβίας έλέγχου). Με τή διαφορά δμως δτι τό CD είναι άλειδωμένο και δέν μπορεί κανένας νά τό ξεκλειδώση και νά τό τυπώση σέ χαρτί, γιά νά μπορή νά τό δουλέψη, δπότε τό CD καταντά, δπως είπε συνεργάτης του, δώρο άδωρο.

8. Στό σημείο αύτό είναι άναγκαία μιά διευκρίνιση. "Όταν μιλώ γιά λάθη τού Χρυσάνθου δέν άμφισβητώ τή λογιότητα και γραμματομάθειά του. Είναι έπιβεβλημένο δμως νά λεχθή δτι δέν ύπάρχει συγγραφεύς πού νά μήν τού φύγουν κάποια λάθη μέσα στά πλαίσια τής φυσικότητος και τής λογικής, λάθη, τά δποτα μόνο οι δύο ή τρεις διορθωτάι τῶν δοκιμῶν του θά μπορούσαν νά είχαν διορθώσει. 'Αλλά δέν πρέπει ν' άγνοούμε δτι σέ μιά χειρόγραφη πραγματεία, δπως είναι τό αυτόγραφο Θεωρητικό τού Χρυσάνθου, δέν ύπάρχουν τυπογραφικά δοκίμια, και άρα τό κείμενο δέν πέρασε άπο τή βάσανο διορθωτῶν ούτε μπορούσε νά περάση. 'Οπότε είναι φυσικό νά έχη λάθη. Αύτά τά λάθη έναπόκειτο νά τό διορθώση δέκδότης τού έργου, άλλ' έκεινος δυστυχώς τ' άφήνει άδιόρθωτα, δπως έλεχθη, κρύβοντας τήν άδυναμία του πίσω άπο τή σεμνοτυφία και τόν δήθεν σεβασμό του πρός τόν συγγραφέα. Προσθέτει δέ και τά δικά του άπο πάνω, δστε τελικά νά δημιουργήται ένας έκδοτικός λαβύρινθος, ένα κείμενο - κομφούζιο.

9. 'Η διόρθωση τῶν λαθῶν τού χειρογράφου είναι στοιχειώδης και αύτονόητη και έπιβεβλημένη ύποχρέωσι τού έκδότου. Και, γιά νά μή θεωρηθώ αύθαίτρετος, δέκδότης ύποχρεούται στήν είσαγωγή νά δηλώση ποιά λάθη διώρθωσε πώς (γιά τά συχνά), ή νά σημειώση στό κριτικό ύπόμνημα τό λανθασμένο (γιά τά σπάνια λάθη). 'Αλλ' έδω ύπάρχει ή μοναδική και άνεπανάληπτη άνά τόν κόσμο πρωτοτυπία «κριτικής» έκδοσεως χωρίς κριτικό ύπόμνημα! Φαντασθήτε έκδόσεις άρχαιοελληνικῶν κειμένων τής Όξφόρδης νά τυπώνωνται και νά κυκλοφορούν μέ τά λάθη τῶν χειρογράφων τους! 'Η τά κείμενα τῶν πατέρων τής έκκλησίας νά τά κυκλοφορούσε δ Migne μέ τά λάθη τους! 'Η τά ίερά κείμενα τής Καινῆς Διαθήκης νά τά δημοσίευε π.χ. δ Β. 'Αντωνιάδης ή δ Π. Τρεμπέλας μέ τά λάθη τῶν χειρογράφων τους!

10. 'Ετσι ή δλη έκδοσι, παρ' δλους τούς κατονομάζομένους συνεργάτες, παρουσιάζει είκόνα πλήρους παραλυσίας και έγκαταλείψεως, δπως προελέχθη, είκόνα μπλεγμένου κουβαριού.

14. Είναι κριτική ή έκδοσι τού Θεωρητικού τού 2007;

1. 'Ο έκδότης δνομάζει τήν έκδοσί του (2007) κριτική (Κριτική έκδοσι ύπο Γεωργίου Ν. Κωνσταντίνου). Προφανώς δένθρωπος έχει άγνοια άπο κριτική έκδοσι κειμένων. Παρασύρθηκε άπο τήν εύγενή και άκαπηγόρητη φιλοδοξία νά παρουσιάση μιά φιρμαρισμένη έκδοσι,

δπως είναι ή κριτική, δλλά δὲν στάθμισε τις δυνάμεις του. Καὶ δυστυχώς δὲ βρέθηκε ένας συνεργάτης του ή δάσκαλός του νά τὸν συγχατήσῃ ἀπὸ τὸ δλίσθημα, γιά τὸ δποιο, καθώς καὶ γιά τὴν δλη λυπρὴ εἰκόνα τῆς ἐκδόσεως, οἱ ἐπιστήμονες, δπως ἔχω διαπιστώσει, μελαγχολοῦ καὶ ἀγωνιοῦ γιά τὸ ποιο μπορεῖ νά φθάσῃ ή ἔλλειψι στοιχειώδους ἐπιστημονικῆς εἰθύνης καὶ γνώσεως.

2. 'Ἐκ προσιμίου δηλώνω δτι συμπαθῶ τὸν ἀνδρα καὶ τὸν συγχαίρω γιά τοὺς κόπους του. 'Ἄλλ' ή δουλειά του, παρ' δλες τις φιλότιμες προσπάθειες, δὲν πληροῖ τις προδιαγραφές μιᾶς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας, οὐτε δικαιολογεῖ τὴ δήλωσι στὸν ὑπότιτλο «κριτικὴ ἐκδοσί». 'Ἡ δήλωσι προδίδει μᾶλλον γενικὴ ἀνεπάρχεια, ἐξ αἰτίας τῆς δποίας σὲ ἔσχατη ἀνάλυσι δὲ διδότης δχι μόνο ἐκθέτει αὐτὸς ἔαντόν, ἀλλ' ἀδικεῖ κυρίως τὸ λόγιο Χρύσανθο καὶ τὴν πρωτοπόρα μουσικοθεωρητικὴ πραγματεία του, κατ' ἐπέκτασι δὲ βλάπτει καὶ τὴν δλη ὑπόθεσι τῆς μουσικῆς ἐπιστήμης. Πάνω ἀπὸ πρόσωπα καὶ πέρα ἀπὸ συμπάθειες λοιπὸν γράφονται δοσα γράφονται ἐδώ κατά τὸ «Φίλος μὲν Πλάτων, φιλτάτη δὲ ἀλήθεια». 'Ἄς δοῦμε δμως πόσο κριτικὴ είναι ή ἐκδοσί του.

3. 'Ο φιλόλογος Μ. Χατζηγιακούμης, δ δποίος πρὸς τιμήν του πρὸν ἀπὸ 30 χρόνια ἀνακάλυψε στὴ βιβλιοθήκη τῆς Δημητσάνας τὸ χειρόγραφο τοῦ Θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνθου (ὑπ' ἀριθμὸν 18), γράφει: «Ἀποκτὴ Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ή σύγκρισι ἀνάμεσα στὸ ἔντυπο καὶ τὸ αὐτόγραφο». 'Ἄλλ' δν δ ἐκδότης ἡταν παραπορητικός, δπως ἀκομψα σεμνύνεται («Ἡ λεπτομερής ἐνασχόλησι μον μὲ τοὺς χειρόγραφους κώδικες τῆς βιζαντινῆς μουσικῆς μὲ ἔμαθε νά παρατηρῶ τὰ πράγματα σὲ βάθος... είμαστε φορεῖς καὶ ἐκφραστὲς μιᾶς μεγάλης τέχνης καὶ συνάμα ἐπιστήμης...») (ο. 17, ἀρχὴ Εἰσαγωγῆς 19), δὲν θὰ είχε διολισθήσει στὸ δισύγγνωστο ἀμάρτημα τὴ σύγκρισι νά τὴν παρουσιάζῃ ὡς κριτική, δεδομένου δτι δ Μ. Χατζηγιακούμης, ποὺ ἀπὸ μακριὰ τὸν χειρογράφησε καλοπροαιρετα καὶ σὲ ἀνύποπτο χρόνο στὴν ἔρευνα τοῦ χειρογράφου, μιλάει σαφῶς γιά σύγκρισι τοῦ ἀνευρεθέντος χειρογράφου πρὸς τὸ κυκλοφοροῦν ἔντυπο Θεωρητικὸν τοῦ Χρυσάνθου. Τοῦ ὑπαγόρευσε καὶ τὸ είδος τῆς δουλειᾶς καὶ τὸν τίτλο τοῦ βιβλίου, ἀλλ' δ ἐκδότης... 'Ἄν δ ἐκδότης διέθετε μέση παραπορητικότητα, θ' ἀπέφευγε τὸ σκόπελο νά τιτλοφορήσῃ χρυσοῖς γράμμασι τὴν πραγματεία κριτικὴ ἐκδοσοι ὑπὸ Γεωργίου Ν. Καναταντίνου. 'Ἡ ἀνεπιτυχὴς τιτλοδοσία ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τοῦ νά κάνῃ πράγματι κριτική καὶ διάσημη τὴν ἐκδοσι· ἀντιθέτως τῆς ἀφαιρετε τῆ σοβαρότητα. 'Ἐγινε καὶ πιὸ πάνω λόγος γιά ἔλλειψι ἀκριβογιας καὶ ἀδυναμία φραστικῆς διατυπώσεως.

4. Μιὰ κριτικὴ ἐκδοσι ενὸς ἀρχαίου συγγράμματος, δπως είναι οἱ ἐκδόσεις τῆς 'Οξφόρδης τῶν ἀρχαίων ἔλληνικῶν συγγραμμάτων, είναι πράγματι βαρύ καὶ πολύμοχθο ἔργο καὶ προσδίδει σ' αὐτὴν ἐπιστημονικὴ ὑπεροχή καὶ αἰγλη. 'Ἄλλ' δταν είναι κριτική. Τέτοιες ἐκδόσεις δὲν είναι καὶ τόσο συνηθισμένο νά ἐκπονοῦνται στὴν 'Ελλάδα, δσο κι δν θὰ τὸ ήθελαν κάποιοι 'Ελληνες τιτλοῦχοι καὶ περγαμηνοφόροι. 'Ο ἐκδοτικός

οίκος Παπαδήμα, δταν πρό έτῶν θέλησε νά έκδώσῃ τά έργα τοῦ Πλουτάρχου, μετριοφόρως και έπαινετῶς ένεργώντας, αντί νά έκπονήσῃ δική της κριτική έκδοσι μέ έπιτελείο από "Ελληνες φιλολόγους, προτίμησε γιά σιγουριά νά φωτοτυπήσῃ τά έργα τοῦ προαναφερθέντος συγγραφέως από την έκδοσι B. G. Teubneri (προφανώς μέ την έγκρισι της).

5. Άλγοι είναι οι φιλόπονοι και ειδικοί έπιστημονες πού τολμούν νά κάνουν κριτική έκδοσι στή χώρα μας σε έργα μικρῆς έκτάσεως. Και ξέρουν τήν εύθυνη τους. "Άλλοι πάλι, ίκανοι δντες, άποφεύγουν μέν νά έκπονήσουν κριτική έκδοσι, άλλα ξέροντας τή γνώσεις και κόποι άπαιτονται, έκτιμούν δεόντως τή δουλειά έκεινων πού τολμούν. Τέλος κάποιοι άλλοι ούτε ξέρουν ούτε κάν υποψιάζονται τί είναι κριτική έκδοσι. Και παρά ταύτα «έκδιδουν», δηλαδή κολλούν έτικέττες. Προφανώς στήν τελευταία περίπτωσι ή παιδαριότητα και ή ίλαρότητα ξεχειλίζουν. Έμφανίζουν είκόνα νηπίου, πού, ένθ φέρεσε τό κυνοτούμι και τά παπύτσια τού πατέρα του, προβάλλεται γιά τήν δύορφιά του!

"Εν πάσῃ περιπτώσει, γιά νά γίνη δ λόγος πιό συγκεκριμένος, σημειώνονται έδω μερικά στοιχειώδη ώς πρός τό τί είναι κριτική έκδοσι κειμένου.

6. Ό κριτικός έπιστημων πού άναλαμβάνει τήν έκπονησι κριτικής έκδόσεως ένός κειμένου, φροντίζει νά ένημερωθή μέσω τών καταλόγων τών χειρογράφων πόσα χειρόγραφα τού κειμένου σφέζονται και σε ποιές βιβλιοθήκες τού κόσμου βρίσκονται.

7. Μέ έπιστολή του πρός τίς βιβλιοθήκες (σήμερα και μέ τό διαδίκτυο) παραγγέλλει δλα τά χειρόγραφα τοῦ ύπο έκδοσιν κειμένου, σημειώνοντας έπακριβώς τά στοιχεία ταυτότητος τοῦ χειρογράφου (βιβλιοθήκη, τίτλο, άριθμό, έκτασι, σελίδες, κλπ).

8. "Όταν παραλάβη σε φωτογραφίες ή φωτοτυπίες τά χειρόγραφα, πού παρήγγειλε, περνά στή διαδικασία τής όνομασίας, άναγνώσεως, μελέτης, χρονολογήσεως, καταγραφής και ταξινομήσεως αντών σε οίκογένειες, δν υπάρχουν τέτοιες.

9. Αξιολογεί ποιό άπό τά χειρόγραφα είναι τό άρχαιοτερο και τό έγγυτερο πρός τό αντόγραφο. Τό αντόγραφο βεβαίως συνήθως κατά 99% δέν σφέζεται, άλλ' ο κριτικός μέ τήν πελρα πού έννοειται δτι διαθέτει πάνω στίς άπαραιτητες αντές διεργασίες, έντοπίζει τό έγγυτερο πρός αντό. Πρέπει νά σημειωθή έδω δτι τό αντόγραφο πού βγήκε άπό τά χέρια τοῦ συγγραφέως είναι ή μήτρα, άπό τήν όποια βγήκαν και τά δλλα χειρόγραφα, τά άκριβη άντεγραφά του, άπό τρίτρυς άντεγραφες διαφόρων τόπων και έποχών, τά όποια διακρίνονται σε οίκογένειες, και τά όποια ποτέ δέν έχουν τή γνησιότητα και τήν άξιοπιστία τοῦ πρωτογράφου, έπειδή κατά τήν άντεγραφή συνήθως παρεισφρούν διάφορα άθελητα ή θελητά λάθη τών καλλιγράφων. Τό αντόγραφο έχει άνυπερβλητη άξια, δταν δ συγγραφεύς έγραψε μέ τό χέρι του ένα μόνο. "Άν δ ίδιος άντεγραψε τό σύγγραμμά του και παρήγαγε άντιγραφο, δπως δ Χρύσανθος τό Θεωρητικόν του, τότε τό δεύτερο αντό αντόγραφο είναι τελειότερο άπό τό πρώτο, διότι δ συγγραφεύς είχε τήν εύκαι-

ρία στὸ μεταξὺ νὰ προσθέσῃ νὰ ἀφαιρέσῃ νὰ διορθωσῃ νὰ ἐπαυξήσῃ.

10. Παραπέρει ποιό φέρει τις λιγότερες φυσικές ή ἐμβόλιμες φθορές ή ἀλλοιώσεις ή γλωσσήματα, καπτ., ποιό προήλθε ἀπό τὸν προσεκτικώτερο καλλιγράφο, ποιό χρονικοποιήθηκε ὡς πρότυπο ἀπό τοὺς ἀντιγραφεῖς, ποιό ἔχει τις λιγότερες παρεμβάσεις τρίτων.

11. Θέτει αὐτὸ σὸν βάσι καὶ τὸ διαβάζει φωναχτά, ἐνῷ τὴν ἴδια ὥρα ἐπιτελεῖ ἴκανῶν συνεργατῶν - ἀντιπαραβολέων, ποὺ διαβάζουν τοὺς ἔχει ἔνα χειρόγραφο ἀπό τὰ ἄλλα μπροστά του, ἀκούν καὶ διαβάζουν νοερῶς μὲ ἀνύστακτη προσοχή. Κατὰ τὴ διαδικασία αὐτὴ καταγράφονται δλες οἱ διαφορετικές γραφές, ποὺ συναντῶνται στὸ χειρόγραφα.

12. Ἐκδιδεῖ τὸ ἔγκυρότερο χειρόγραφο, σημειώνοντας στὸ κάτω μέρος τῆς σελίδος σὲ εἰδικὸ κριτικὸ ὑπόμνημα δλες ή τὶς σημαντικώτερες γραφές τῶν ἄλλων χειρογράφων. Ἔτοι δταν κυκλοφορήσῃ ή ἔκδοσι, διαγνώστης ποὺ τὴν κρατάει στὰ χέρια του, ἔχοντας μπροστά του τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα καὶ τὶς δνομασίες τῶν χειρογράφων, εἶναι σὲ θέσι νὰ γνωρίζῃ ποιά διαφορετικὴ γραφὴ ἀκαντάται σὲ ποιά χειρόγραφα. Ο μελετητὴς δηλαδή, καθὼς κρατάει στὰ χέρια του τὴν ἔκδοσι, ἔχει μπροστά του πανοραματικὴ καὶ διαγέστατη εἰκόνα τῆς παραδόσεως τοῦ κειμένου, καθ' δλον τοὺς αἰώνες ποὺ αὐτὸ ἐπέζησε. Η ἔκδοσι τότε καθρεπτίζει τὶς προτιμήσεις τὴν ἴκανότητα τὴν ἐντυμότητα τὴν ἐπιστημοσύνη τοῦ ἐκδότου καὶ ἄλλα πολλὰ προσόντα του.

13. Ἀριθμεῖ ἀνὰ πέντε τις ἀράδες τῆς κάθε σελίδος, γιὰ νὰ μπορῇ νὰ σημειώνῃ στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα ἀκριβῶς σὲ ποιά ἀράδα ἐμφανίστηκε διαφορετικὴ γραφή, καὶ ἔτοι δ ἀναγνώστης νὰ διευκολύνεται, ἐπισημαίνοντας εἴκολα τὴ συγκεκριμένη ἀράδα.

14. Χωρίζει τὸ κείμενο σὲ κεφάλαια ή παραγράφους ἀνάλογα μὲ τὴν δλικὴ ή μερικὴ δλοκλήρωσι τοῦ νοηματος τῆς κάθε ἐνότητος, ἀσχέτως πρὸς τὴν ὑπάρχουσα διαιρεσί (ἄν ὑπάρχῃ), ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι ἀνεπιτυχῆς καὶ ἀκατάλληλη.

15. Στὰ φθαρμένα σημεῖα τοῦ χειρογράφου στὰ δποια ἔχουν ἐκπέσει λέξεις ή φράσεις καὶ δὲν ἔταν δινατή ή ἀνάγνωσι, θέτει ἀποσιωπητικὰ σὲ γωνίες <...>.

16. Στὸν πρόλογο (συνήθως στὴ λατινικὴ γλῶσσα) δ ἐκδότης δίνει μὲ λιτότητα πληρότητα καὶ σαφήνεια ἐνδιαιφέρουσες πληροφορίες γιὰ τὸ πῶς ἐργάστηκε, ἔξηγήσεις συμβόλων, γνωστοποιεῖ δὲ καὶ τυχόν κατάλογο τῶν ἐγτύπων ἐκδόσεων ποὺ ἐκδόθηκαν ἀπό ἄλλους ἐκδότες νωρίτερα, γιὰ λόγους ἐνημερότητος.

17. Παραθίτει στὸ τέλος εὐρετήριο κυρών δνομάτων καὶ ἐννοιῶν.

15. Κριτικὲς ἐκδόσεις

I. Οἱ κριτικὲς ἐκδόσεις ποτὲ δὲν στηρίζονται σὲ ἔντυπες ἐκδόσεις. Πάντοτε στηρίζονται σὲ χειρόγραφα, καὶ μάλιστα διαφορετικῶν ἐποχῶν τόπων καὶ οἰκογενειῶν. «Γ' ἀρχαῖα ἔργα τὰ ἔχουμε μόνο σὲ χει-

ρόγραφα αιώνες δλόκληρους ύστερώτερα από τὴν ἐποχὴν ποὺ γράφτηκαν. Μεσα ἀπ' αὐτὰ ὁ φιλόλογος προσπαθεῖ νὰ βρῇ τὴν πιὸ καλὴν παράδοσι καὶ νὰ πλησιάσῃ δισο μπορεῖ τὸ ἀρχικὸ κείμενο. Τὴν ἴδια περίπτωσι ἔχουμε τὶς περισσότερες φορὲς καὶ στὰ μεσαιωνικὰ κείμενα. Ἀλλάζει διμος τὸ πρᾶγμα στὶς νεωτερες φιλολογιες, διου συνήθως ἔχουμε εἰτε τ' αὐτόγραφα τοῦ συγγραφέα εἰτε ἐκδόσεις ἀπό τὸν ἴδιον καὶ γι' αὐτὸν ἐδῶ ἡ ἐκδοτικὴ καὶ ἡ κριτικὴ τῶν κειμένων δὲν μπορεῖ νὰ πάρῃ καὶ δὲν πῆρε τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν σπουδαιότητα ποὺ ἔχει γιὰ τὶς ἀρχαῖες ἡ ἀκόμη καὶ γιὰ τὶς μεσαιωνικές φιλολογίες» Λίνος, σ. 20.

2. Δὲν γίνειαι κριτικὴ ἔκδυν μὲ αὐτόγραφη τοῦ ἴδιου τοῦ συγγραφέως τοῦ ἴδιου συγγράμματος. Διότι σίγουρα ἔχουν μεσολαβήσει διορθώσεις σὲ μικρότερη ἡ μεγαλύτερη ἔκτασι από τὸν ἴδιο, ἡ ἔχουν ἀφεθῇ σὲ μὴ τελεωτικὴ μορφή, διως συμβαίνει στὴν περίπτωσι τοῦ Θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνθου, κατ' ἀναφαίρετο δικαίωμά του ἡ γιὰ λόγους ποὺ τοὺς ἔσφει μόνο ἐκεῖνος. Λέει δ. Λ. Πολίτης γιὰ τ' αὐτόγραφα ἔργα τοῦ Σολωμοῦ, ποὺ ζῇ τὴν ἴδια περίπτωση ἐποχὴ μὲ τὸ Χρύσανθο «Ο ποιητής, μὲ τὸν τρόπο ποὺ δούλευε, μᾶς ἀφησε μόνο τὰ σχεδιάσματα: στίχους ἀποστασιακούς, διγμένους σὲ διαφορετικὰ χαρτιά, τοὺς ἴδιους στίχους μὲ ἄλλη μορφὴ ἔστινά δουλεμένους καὶ πάλι δουλεμένους, ὡσπου νὰ βροῦν τὴν ἔκφρασι ποὺ θὰ τὸν ἴκανοποιοῦσε. Πῶς θὰ τὰ ἐκδώσῃ τ' ἀποστάσματα αὐτὰ ὁ ἐκδότης "κριτικά"; Πῶς θὰ τὰ κατατάξῃ; Πῶς θὰ τὰ συμπληρώσῃ. Ποιά ἀπό τὶς πολλές παραλλαγές θὰ προτιμήσῃ;... Ποιός θὰ είναι σήμερα ὁ ἀντικεμενικός σκοπός μιᾶς τέτοιας ἡ παρόμοιας "κριτικῆς" ἐκδοσης;... Νά ξαναβγῇ ἀπό τ' ἀντιγραφα, δισο μπορεῖ, τὸ αὐτόγραφο τοῦ ποιητῆ. Καὶ πώς αὐτὴ ἡ δουλειὰ είναι περιττή, δταν ὑπάρχοντ τ' αὐτόγραφα» Λίνος, σ. 21-22.

3. Στὰ χειρόγραφα τῶν διαφορετικῶν ἐποχῶν τῆς ἀρχαιότητος ἡ τοῦ μεσαιωνος οἱ καλλιγράφοι, ποὺ ἀντέγραφαν καὶ ἀνακαρήγαγαν ἔνα σύγγραμμα, κατὰ τὴν ἀντιγραφὴ συνήθως ἔκαναν ἀντιγραφικὰ σφάλματα ἐπουσιώδη ἡ οὐσιώδη, μὲ ἡ χωρὶς προθεσο, ποὺ δχι σπάνια ἀλλοίωσαν τὸ σύγγραμμα σὲ κάποιο βαθμό. Τὰ λάθη αὐτὰ πέρασαν κατὰ συσώρευσι καὶ στὶς κατοπινές γενιές τῶν ἀντιγράφων, δημιουργώντας κάποτε δυσεπίλυτα προβλήματα ποὺ ἔχουν σχέσι μερικὲς φορὲς καὶ μὲ την ὑπόστασι τοῦ συγγράμματος. Αὐτός είναι ὁ λόγος ποὺ προέκυψε ἡ ἀνάγκη τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως κειμένων, ποὺ γίνεται ἀπὸ εἰδικοὺς ἐπιστήμονες, γιὰ τὴν κάθαρσι καὶ ἀποκατάστασι τοῦ κειμένου.

4. Ἀπό τὴν κριτικὴ ἐπεξεργασία πρέπει δπωσδήποτε ν' ἀναδειχθῇ ἔνα κειμενο κατὰ τὸ δυνατόν αὐθεντικό, διως ἐλέχθη, ἐγγύτερο πρός τὸ αὐτόγραφο, τὸ δποῖο καὶ δημοσιεύεται. Λέει πάλι σχετικὰ δ. Λ. Πολίτης: «'Ανησυχοῦμε νὰ γνωρίσουμε τὸ πρώτο κειμενο..., διως βγῆκε ἀπό τὸ χέρι τοῦ Σολωμοῦ, ἀκόμη καὶ σὰν διορφο σχεδίασμα· ἐπιθυμοῦμε νὰ ἐπικοινωνήσουμε μὲ τὸν ἴδιο τὸν ποιητή, δημεσα, δίχως τὴ μεσολάβησι ἐνδὸς τρίτου, κι ἀς ήταν αὐτός δ πιὸ ἀξιος. Θέλουμε νὰ γνωρίσουμε τ' αὐτόγραφα τοῦ ποιητῆ δπως είναι καὶ βρίσκονται, δίχως νά

μεσολαβή καμμιά προσπάθεια συνθετική, έρμηνευτική ή "κριτική"... Η άρχαιολογία, σε ώρισμένες χώρες σήμερα, μιά από τις ζωντανωτερες έπιστημες, ξεκαθαρίζει τό ύλικό της από παλιές συμπληρώσεις και έκθεται στά μουσεία άσυμπληρωτό τό κομματιασμένο άγαλμα ή τό θραύσμα του δεγγείου. 'Ανάλογα παραδείγματα από τήν έπιστημη και από τήν τέχνη μᾶς δείχνουν πόσο ή σημερινή έπιστημη, θεαλιστικώτερη από τού ΙΘ' αιώνα, θέλει νά χαρή γνήσιο το δύντικείμενο, χωρίς καμμιά ύποκειμενική μεσολάβηση, δες είναι και δμορφο κομμάτι ή δμορφο σχεδίασμα'. Λίνος, σ. 24-27.

5 Τέτοιες κριτικές έκδόσεις έλληνικών κειμένων τής πρό Χριστού ή μετά Χριστόν άρχαιότητος, ή τής βιζαντινής περιόδου, μέχρι τήν άνακληψη τής τυπογραφίας (IF' αι.), έχουν έκπονήσει και έξακολουθούν νά έκπονούν συνήθως Εύρωποιοι φιλόλογοι, 'Αγγλοι, Γάλλοι, Γερμανοί. 'Η έκδοσι των ποιημάτων τού Όμηρου λ.χ. τών D. Monro και T. Allen από τόν έκδοτικο οίκο Oxford classical texts, είναι κριτική. 'Ομοίως και ή έκδοσι τού 1831 στό Βερολίνο τών συγγραμμάτων τού 'Αριστοτέλους από τό Γερμανό I. Bekker. 'Αναφέρω και μερικές άλλες κριτικές έκδόσεις έλληνικών συγγραμμάτων, δπως τήν έκδοσι τών Ιατρικών συγγραμμάτων τού 'Ιπποκράτους από τό Γάλλο E. Littre στό Παρίσι τό 1840, τού Ιστορικού Σενοφόντος από τόν 'Αγγλο E. C. Marchant στόν έκδοτικό οίκο Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis (SCBO), τού γεωγράφου Στράβωνος από τόν A. Meineke στό Κράζ τής Αύστριας τό 1969.

6. Πρέπει νά τονισθή δτι δλα τά συγγράμματα τών άρχαιων 'Ελλήνων έχουν έκδοθή σε κριτικές έκδόσεις από ξένους έλληνομαθείς φιλολόγους. 'Αναφέρω και τή σπουδαία και μοναδική έλληνική κριτική έκδοσι τής Καινής Διαθήκης από τόν καθηγητή τής θεολογικής σχολής τής Χάλκης B. 'Αντωνιάδη στήν Κωνσταντινούπολι τό 1904 και 1912.

7. 'Από τίς νεώτερες έλληνικές κριτικές έκδόσεις άναφέρω τήν έκδοσι τού B. Λαούρδα (Φωτίου δημίλια), στή Θεσσαλονίκη τό 1959, και τού K. Σιαμάκη (Ιερωνύμου De viris illustribus), στή Θεσσαλονίκη τό 1992 από τό Κέντρο Βιζαντινών Έρευνών. Στήν τελευταία αύτή έχουμε κριτική έκδοσι λατινικού κειμένου, σπάνια γιά τήν 'Ελλάδα περίπτωσι. 'Αναφέρω και πάλι μιά σχετικώς πρόσφατη και πιό κοντινή στό δύντικείμενο μας. Πρόκειται γιά τήν έκδοσι τού 'Εμμανονήλ Στ. Πιαννόπουλον, δό δοποίος έξεδωκε τήν «Εἰσαγωγὴ εἰς τό Θεωρητικόν καὶ πρακτικόν τῆς έκκλησιαστικῆς μουσικῆς» τού άλλου έκ τών τριών εισηγητών τής νέας μουσικῆς γραφής Χουρμουζίου χαρτοφύλακος. Πρόκειται γιά μιά κριτική έκδοσι, πού προδίδει ζηλο ίκανότητες και μετριοπάθεια. Μέ μόνο σφάλμα δτι διατηρεῖ τά δρθογραφιά λάθη τού Χουρμουζίου.

8. Έκτός από τήν έκπονησι κριτικής έκδόσεως ένός κειμένου, ύπαρχει και ή δυνατότητα δανεισμού κριτικού κειμένου. 'Ο ύποφαινόμενος στής τρεις έκδόσεις μου τών άρχαιων 'Ελλήνων μουσικών Κλεωνίδου, 'Αλυπίου και Πλουτάρχου 'Αθηναίου έλαβα έτοιμο τό κριτικό κείμενο

άπό τους Εύφωπαίους έκδοτες C Jan (Janus), γιατί τάδε δύο πρώτα, και K Ziegler γιατί τότε τρίτο. Και τότε δήλωσα στους προλόγους. Έπεφερα μόνον κάποιες διορθώσεις σε οημέτα πού διέλαθαν την προσοχήν μεταξύ των ξένων, με βάση τάχια χειρόγραφα. Θά ήταν ματαιοπονία και περιττή δαπάνη να έκπονησαν άλλη κριτική έκδοσι από την αρχή, δεδομένου διτί υπήρχαν οι ποιοτικές αυτές κριτικές έκδόσεις των ξένων έπιστημάτων.

9. Σε περίπτωση έπανεκδόσεως κριτικού κειμένου σημειώνονται έπι πλέον τυχόν άναγνωσθείσες στό μεταξύ λέξεις ή φράσεις, πουν είχαν έκπεσεις από φθορά του παπύρου ή της μεμβράνης ή του χάρτου, και δεν είχαν άναγνωσθεί στήν προηγούμενη έκδοσι. Οι λέξεις ή φράσεις αυτές καθιστούν πληρέστερη τη νέα έκδοσι. Δεν είναι άσκοπο νά λεχθῇ διτί σε μεγάλες βιβλιοθήκες, δπως είναι ή Έθνική Βιβλιοθήκη Έλλάδος (ΕΒΕ), ύπαρχει ειδικό τμήμα χειρογράφων. Ή δουλειά πού περιεγράψα λέγεται άποκατάσταση του κειμένου. Ο ύποφανδμένος έχει άποκατάστησε το 18% της έκτάσεως της μουσικής πραγματείας του δραχαίου Έλληνος μουσικού Άλυπου Ειγαγωγή μουσική, πού έξεδωκα το 1995.

10. Περιττό νά υπογραμμισθῇ διτί οι κριτικές έκδόσεις είναι έκδοτοι άθλοι, άντεχουν ως κείμενα στους αιώνες και έμπνεουν έμπιστοσύνη.

11. Ό ίδιος δμως δ συγγραφέας, στους νεώτερους χρόνους, δν χρειασθῇ ν' άντιγράψῃ μὲ τό χέρι του ένα σύγγραμμά του, έκειδή δεν είναι προσιτή ή τυπογραφία στόν τόπο του ή στόν καιρό του, δπως δ Χρύσανθος, έχει διό τό δικαίωμα καθώς τό άντιγράφει νά έπιφέρει βελτιώσεις, προσθήκες, άφαιρέσεις στό κείμενό του, και δ,τι άλλο αύτός θά κρινῃ. Είναι δικό του και τό μεταχειρίζεται δπως τόν δδηγει ή έρευνά του. Πάντως είναι περισσότερο από αύτονότο διτί σε μιά τέτοια ένέργεια του συγγραφέως έπιδιωξί του είναι, σε κάθε νέα άντιγραφή νά τό παρουσιάσῃ τελειότερο, έτσι ώστε τό τελευταίο άντιγραφό του νά συγκεντρώνη τήν τελευταία βούλησι του. Όλα δσα δντίτυπα προήλθαν από τό δικό του χέρι είναι αυτόγραφά του, άλλα τό τελευταίο του είναι τό τελειότερό του. Ποτέ τό πρώτο.

12. Αύτό συνέβη και μέ τό Θεωρητικόν τοδ Χρυσάνθου. Αύτό άλλωστε γίνεται σε μικρότερη κλίμακα και σήμερα. Γράφουμε ένα κείμενο στόν ύπολογιστή, και κάθε φορά πού τό ξαναβλέπουμε, έπιφέρουμε διορθώσεις, βελτιώσεις, άλλαγές, γιατί νά τό φέρουμε έκει πού τό θέλουμε

16. Πώς μποροῦσε νά τιτλοφορηθῇ ή έκδοσι τού 2007

1. Καμμία άπό τις παραπάνω διεργασίες δεν έχει γίνει άπό τόν έκδοτη, γιατί νά μπορῇ νά δνομασθῇ ή έκδοσι του κριτική. Έπειδή δμως τήν άνθμασε κριτική, δείχνει μόνος του διτί δεν έχει ίδια τί είναι κριτική έκδοσι και πώς γίνεται. Ό έκδοτης κινήθηκε σε έντελως διαφορετικό είδος έργασίας, πού και αύτό μὲν έχει τήν άξια τού, δταν βεβαίως γίνη σωστά (στή συγκεκριμένη περίπτωσι δεν έγινε σωστά), άλλα τό είδος αύτό τής έργασίας του ποτέ δεν μπορει νά δνομαστῇ κριτική

έκδοσι. Ό έκδότης έκανε διντιπαραβολή τῶν δύο κειμένων τοῦ Θεωρητικοῦ, ἀπό τὴν ὅποια δμως τελικά δὲν ὠφεληθησε, διότι ἔπεισε ἔξω σὲ βασικές ἐκτιμηρεις, καὶ μάλιστα στὴν ἐκτίμησι δι τὸ ἔντυπο κείμενο τοῦ Θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνθου (1832) προῆλθε ἀπὸ τὸ αὐτόγραφο τῆς Δημητοσάνας! Συμφωνα μὲ δοσα λέχτηκαν εἶναι ἀτυχῆς μέχρι φαιδρός δ τίτλος «κριτικὴ έκδοσι». Θά μποροῦσε παρὰ ταῦτα ἡ έκδοσι νὰ δνομαστῇ ἀλλιῶς, ως ἔξῆς.

2. Νέο χειρόγραφο τοῦ Θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνθου. Ό έκδότης μποροῦσε νὰ προσθέσῃ καὶ ὑπότιτλο Αὐτόγραφο σχεδίασμα τοῦ Θεωρητικοῦ του (1816), ἐκδιδοντας μόνο τὸ αὐτόγραφο (χειρόγραφο καὶ μεταγραφή), ἀφήνοντας τὸ μελετητὴ νὰ χαρῇ τὸ αὐτόγραφο καὶ νὰ ἐπισημάνῃ μόνος του τις διαφορές ἀπὸ τὸ ἔντυπο Θεωρητικό.

3. Τὰ διπλᾶ τοῦ Χρυσάνθου μὲ ὑπότιτλο Αὐτόγραφο σχεδίασμα τοῦ Θεωρητικοῦ του (1816) - ἔντυπο Θεωρητικό τοῦ 1832· δημοσιεύοντας σὲ δύο στήλες στὴν ίδια σελίδα τὸ αὐτόγραφο σὲ μεταγραφή, καὶ τὸ ἔντυπο τοῦ 1832, κατὰ τὰ «Ἐξαπλᾶ» τοῦ Ωριγένου, δὲν καὶ τὰ Ἐξαπλᾶ δεν ἔχουν σχέσι μὲ τὴ μονοική, ἀλλὰ μὲ τὸ κείμενο τῆς Παλαιᾶς Διαθήρης. Θά μποροῦσε δμως νὰ σταθῇ ἡ δνομασία Τὰ Διπλᾶ τοῦ Χρυσάνθου, διότι ὑπάρχει σύμπτωσι ως πρός τὸ γραμματειακὸ εἶδος. Εύκαιριακὰ μία πλήρης ἀναφορά στὴν εἰσαγωγὴ τῶν Ἐξαπλῶν τοῦ Ωριγένους ως πρωτοτύπου γραμματειακού εἶδους, ἀπὸ τὸν έκδοτη, θὰ διαφώτιζε τὸ τοπικό καὶ θὰ ἔδινε στὴν έκδοσι εὐδύτητα καὶ πληρότητα.

4. Σύνοψι αὐτογράφου σχεδιάσματος τοῦ Θεωρητικοῦ καὶ ἔντύπου Θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνθου· μὲ ὑπότιτλο Τὸ αὐτόγραφο κυκλοφορεῖ γιὰ πρώτη φορά, μὲ τὴν ἐννοια ποὺ λέμε: «Σύνοψι τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων» (Synopsis quattuor Evangeliorum), ποὺ ἔχει ἐκδωσεῖ δ Γερμανός Kurt Aland, στὴ Στουτγγάρδη, παίρνοντας καὶ αὐτὸς τὸ μοντέλο ἀπὸ τὸν Ωριγένη. (Σύνοψις, δχι μὲ τὴν ἐννοια τῆς περιλήψεως, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐννοια τῆς ταυτόχρονης δψεως, ἐπιβλέψεως, ἀναγνώσεως τῶν τριῶν κειμένων στὴν ίδια σελίδα).

5. Παραλληλισμὸς αὐτογράφου σχεδιάσματος τοῦ Θεωρητικοῦ καὶ ἔντύπου Θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνθου· μὲ ὑπότιτλο Τὸ αὐτόγραφο ἐκδίδεται γιὰ πρώτη φορά.

6. Τὰ τριπλᾶ τοῦ Χρυσάνθου· μὲ ὑπότιτλο Τὸ αὐτόγραφο σχεδίασμα δημοσιεύεται γιὰ πρώτη φορά· δημιουργώντας τρεῖς στήλες σὲ κάθε σελίδα, μὲ μικρότερα στοιχεῖα καὶ πικνότερες ἀράδες, πάντως σὲ μεγαλύτερο σχήμα βιβλίου, εἰς τρόπον ὥστε στὴ μία στήλη νὰ καταχωριστῇ τὸ αὐτόγραφο (σὲ μορφὴ χειρογράφου, δπως βγῆκε ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Χρυσάνθου), στὴν ἀλλη ἡ μεταγραφή, καὶ στὴν ἀλλη τὸ ἔντυπο Θεωρητικό τοῦ 1832. Κατ’ αὐτὸ τὸν τρόπο θὰ μποροῦσε δ καθε μελετητῆς νὰ ἐλέγχῃ καὶ τὴν πιστότητα τῆς μεταφορᾶς τοῦ χειρογράφου, ἐξασφαλίζομένης πλήρους διαφάνειας, νὰ διακρίνῃ δὲ καὶ τὶς διαφορές τους καὶ νὰ παροκαλουθήσῃ τὴν ἡλικία καὶ τὴν προέλευσι τους.

7. Θά μποροῦσε δ ἐκδότης ν’ ἀκολουθήσῃ τὸ παράδειγμα τοῦ καθη-

γητοῦ Λίνου Πολίτη, ποὺ εἶχε ἔκδώσει «τ' αὐτόγραφα ἔργα τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ». Κάποιοι τοῦ εἶχαν προτείνει νὰ κάνῃ κριτική ἔκδοσις τῶν αὐτογράφων, ἀλλ' ἐκεῖνος σὲ ἀρθρό του ὑποστήριξε «γιὰ ποιούς λόγους δὲν μπορεῖ νὰ γίνη ἔκδοσις «κριτική τοῦ ἔργου του» (Ν. Έστια 23 [1938] 731, καὶ Λίνος σ. 19-28). Υποστήριξε ἐπίσης δὲτι «έκεινο ποὺ πρέπει νὰ γίνη εἶναι μιὰ ἔκδοσις «πανομοιότυπη» ή «παλαιογραφική», ποὺ θὰ μᾶς ξεινε τ' αὐτόγραφα τοῦ Σολωμοῦ δπως εἶναι». Σολμ. Α', ζ'.

Ἐτσι δὲ ο Πολίτης ἔξεδωκε τρεις τόμους. Στὸν πρῶτο δημοσίευσε φωτογραφικῶς τὰ αὐτόγραφα τοῦ Σολωμοῦ, δηλαδὴ δπως τὰ ἔγχραις διαγραφές, τὶς προσθήκες, τὰ σημειώματα· Σολμ. Α', ζ'. Στὸ δέ τόμο «γίνεται πιστή καὶ ἀκριβής ... τυπογραφική μεταγραφή». Υπάρχει ἀπόλυτη ἀντιστοιχία μὲ τὸν Α' τόμο στὶς σελίδες, ἀλλὰ καὶ κάθε σελίδα ἀποδίδει πιστά τοὺς στίχους, τὰ κενά, καὶ τὶς διαγραφές τοῦ πρωτότυπου, ἕτοι ποὺ δὲ μελετητής μπορεῖ ν' ἀνατρέχῃ ἀπὸ τὸν ἔναν τόμο στὸν ἄλλο». Σολμ. Β', η'. Στὸν Γ' τόμο, δπως προαναγγέλλει στὸν Β', λέει: «ἔλπιζω νὰ δώσω μιᾶ, δχι κριτική, ἀλλὰ φιλολογικώτερη ἔκδοσι... Τὰ κείμενα θὰ δοθοῦν στὴν καθιερωμένη σήμερα δρθογραφία». Σολμ. Β', η'. Ετσι δὲ τριπλὴ ἔκδοσι τοῦ Λ. Πολίτη φέρει τὸ ἀρώμα τῆς διαυγείας τῆς ἀφοβίας καὶ τῆς πιστότητος τῆς μεταγραφῆς. Δέν εἶναι ἀσχετο νὰ σημειωθῇ δὲτι, ἐνῷ τὸ αὐτόγραφο τοῦ Δ. Σολωμοῦ εἶναι ἐντελῶς ἀνορθόγραφο, διότι δὲ Σολωμὸς ἔμαθε τὴν Ἑλληνικὴν σὲ μεγάλη ἡλικία, η μεταγραφὴ ἀπὸ τὸν Πολίτη στὸν Γ' τόμο ἔγινε ὠρθογραφημένη.

8. Δυστυχῶς δὲ ἔκδότης τοῦ σχεδιάσματος τοῦ Θεωρητικοῦ ἔκανε δύο ἀντίθετες ἐνέργειες - στραβωμάρες, ποὺ αὐξησαν, καὶ δικαίως, τὴν καχυποφία τῶν ἀναγνωστῶν. Πρῶτον ἀπαγόρευσε τὸν ἔλεγχο τῆς μεταγραφῆς, καὶ δεύτερον κλείδωσε γιὰ καλά τὸ CD ποὺ συνήψε στὸ ἐσώφυλλο τοῦ τόμου, ὥστε δὲ παραλήπτης νὰ μὴν μπορῇ νὰ τοὶ περάσῃ ἀπὸ τὸν ἔκτυπωτήν, γιὰ νὰ τὸ ἔχῃ τυπωμένο ὀλόκληρο μπροστά του σὲ χαρτί καὶ νὰ τὸ δουλεύῃ μὲ εὐχέρεια, δλλὰ ἐπέτρεψε (καὶ πῶς μπορεῖ κάποιος νὰ ἐπιτρέπῃ τοὺς ἄλλους νὰ μετέχουν τῆς μελέτης τοῦ ψειρογράφου, ποὺ εἶναι κοινὸ ἀγαθό, ὡς ἀποκείμενο σὲ δημόσια βιβλιοθήκη;) μόνο τὴν ἀπὸ δύοντς ἀνάγνωσι του, ποὺ εἶναι δυσχερής καὶ ἐπίπονη καὶ δύσκαμπτη καὶ δύσκολα ἐπισημαίνεται ἡ πιστότητα τῆς μεταγραφῆς.

9. Μία ἀπὸ δλες τὶς παραπάνω δνομασίες θὰ δρμοζε θαυμάσια στὸ εἶδος τῆς ἔκδοτικῆς ἐργασίας, η δποία Οά ἀπήλλασσε τὸν ἔκδοτη ἀπὸ τὸ δνειδος καὶ θὰ ξεινε πραγματικὰ μιὰ ἄλλη διάστασι στὴν ἔκδοσι.

17. Ο Χρύσανθος ἀπορρίπτει κάποια κεφάλαια ἐν γνώσει του

1. Στὴν Εἰσαγωγὴ δὲ ἔκδότης προβαίνει στὴν ἐπισήμανσι με μαῦρα γράμματα (σ. 18) κάποιων μονσικῶν θεμάτων τῆς θεωρίας, γιὰ τὰ δποία στὸ Θεωρητικὸν τοῦ 1832 δὲν γίνεται λόγος. Καὶ αὐτά, δπως τὰ

δνομάζει δι ίδιος, είναι α) ή χειρόγραφη παράστασι τῶν χαρακτήρων ποσότητος και τῶν μαρτυριῶν τῶν ήχων και τῶν φθόγγων, β) οι χαρακτήρες διαλέσεως τοῦ χρόνου, γ) οι κλάδοι τῶν ήχων, δ) τὸ χρωματικὸ γένος, ε) ή έμμελῆς ἀπαγγελία, και η) ή έπιλογὴ χρησιμοποιήσεως και ἀλλων σημαδιῶν τῆς παλαιᾶς μεθόδου γραφῆς.

2. Λυπούμαται, διότι πρέπει νὰ ἐπισημάνω μία χονδροειδῆ ἀνακολουθία τοῦ λόγου του, μὰ δισυνταξία, ὡς πρὸς τὸν τρόπο μὲ τὸν δποτοῦ διεδότης διατυπώνει τὴν «παράλειψη». Γιὰ νὰ εἶχε ἀποφευχθῆ ἡ ἀνακολουθία αὐτή τοῦ λόγου του θὰ ἐπρεπε δι λόγος νὰ διατυπωθῆ ὡς έξῆς: «Γίνεται δηλαδὴ ἔνα ἐφόδιο κατανόησης πολλῶν θεωρητικῶν θεμάτων, τὰ δποτα δὲν ἔξηγοῦνταν πλήρως ἀπὸ τὴν ἐντυπη ἐκδοσι τοῦ 1832. Αὐτὰ είναι: ή χειρόγραφη παράστασι..., οι χαρακτήρες διαίρεσης..., οι κλάδοι τῶν ήχων..., κλπ», σὲ πτῶσι δινομαστική, ή ὡς έξῆς: «Γίνεται δηλαδὴ ἔνα ἐφόδιο κατανόησης πολλῶν θεωρητικῶν θεμάτων, τὰ δποτα δὲν ἔξηγοῦνταν πλήρως ἀπὸ τὴν ἐντυπη ἐκδοσι τοῦ 1832, δπως τῆς χειρόγραφης παράστασης..., τῶν χαρακτήρων διαίρεσης..., τῶν κλάδων τῶν ήχων..., κλπ», σὲ πτῶσι γενική κατὰ ἀδηριτη ἀκολουθία τῆς φράσεως «πολλῶν θεωρητικῶν θεμάτων». Ο ἐκδότης φαίνεται μὲν λεπτολόγος σὲ μουσικὰ ζητήματα, ἀλλὰ στὸ ζητῆμα τῆς ἀκριβείας τοῦ λόγου παρουσιάζει σοβαρὰ ἐλλείμματα, παρ' διο ποὺ κάποτε καυχήθηκε (δι ἀκηκοώς μεμαρτύρηκε), «και ἐμεῖς ξέρουμε γράμματα... (ἐννοώντας τὸν ἑαυτὸν τον καθως και κάποιον συνεργάτη του μὲ ἀνεπαρκέστατη γραμματομάθεια)».

3. Ως πρὸς δὲ τὴν ονοία τῆς ἐπισημάνσεως τοῦ ἐκδότου, γιατὶ δηλαδὴ κάποια θεωρητικὰ θέματα παραλείπονται ἀπὸ τὸ θεωρητικὸν τοῦ 1832, ήδη δὲ παντήσει πιὸ πάνω. Ἐπαναλαμβάνω δμως και ἐδῶ τὴν ἀπάντησι μου. Δὲν πρόκειται γιὰ παραλείψεις, ἀλλὰ γιὰ ἀπορρίψεις ποὺ ἐνήργησε δι ίδιος δ Χρύσανθος. Ως παραλείψεις τὶς βλέπει μόνο διεδότης και οι δμοιοὶ τον, δ δποτοὶς προέβη σ' ἔνα θεμελιῶδες και διουγγωστο ἐπισημονικὸ σφάλμα. Δὲν κατάλαβε ποιό ἀπὸ τὰ δύο κείμενα προηλθε ἀπὸ ποιό, δηλαδὴ ποιό είναι τὸ πρότερο σχεδίασμα και ποιό τὸ τελικὸ χειρόγραφο. Οὔτε καν διτι ὑπάρχει τελικὸ χειρόγραφο κατάλαβε. Δὲν κατάλαβε οὔτε διτι τὸ σχεδίασμα είναι τὸ αὐτόγραφο τῆς Δημητσάνας, και τὸ τελικό, τὸ και τελειότερο και ἐπεξειργασμένο, είναι τὸ ἔξ ού προηλθε τὸ ἐντυπο τοῦ 1832, στὸ δποτο δ Χρύσανθος ἀπέρριψε ἐνσυνειδήτως αὐτὰ ποὺ ἀπέρριψε. Οι ἀπορρίψεις ἔγιναν ἀπὸ τὸν ίδιο τὸ Χρύσανθο. «Οπως ἔγιναν ἀπὸ αὐτὸν και οι προσθήκες. Οι ἔκτενεις προσθήκες. Και ἔγιναν καθὼς ἀντέγραψε - ἀνασυνέτασσε τὸ αὐτόγραφο σχεδίασμα. Είπε μέσα τον: «Αὐτὰ κι αὐτὰ τὰ ζητήματα, ποὺ τὰ πέρασα στὸ πρώτο μου χειρόγραφο, θά τὰ παραλείψω, και αὐτὰ κι αὐτὰ θὰ τὰ προσθέσω». Π' αὐτὸ και στὸ μαθητή του Π. Πελοπίδη παρέδωσε γιὰ ἔκτύπωσι τὸ ἀνασυνταγμένο ὑστερόγραφο, κι δχι βέβαια τὸ αὐτόγραφο σχεδίασμα τῆς Δημητσάνας.

4. Ἀπὸ ἔκει και πέρα κάθε συζήτησι σὲ θέματα διαφορῶν σὲ μου-

σικά ζητήματα παρέλκει. "Όλα δοια λέει δ ἐκδότης γιά παραλείψεις είναι δκυρα, διότι είναι ἀπότοκα τοῦ θεμελιώδους και δούγγνωστου σφάλματός του, πού προαναφέραμε. Ποιός έχει τό δικαιούμενο νά υποδειχτεί στό μεταρρυθμιστή Χρύσανθο, πού κονθαλούσε τή σύμφωνη γνώμη και τῶν Γρηγορίου και Χονδρομούζου και μιά πιεστική ἀνάγκη ἀπλουστεύσεως τῆς μουσικῆς γραφῆς δύο αἰώνων περίπου, τί έκρεπε νά διαλάβῃ και τί νά παραλείψῃ. δταν ἀνασυνέτασε τό θεωρητικόν του; Δέν νομίζετε δτι μιά τέτοια ἀπαίτηση έχει προχωρησει «πέραν τῶν πεδίλων»; Ή ἐπιμονή στις ἀμελητέες αὐτές λεπτομέρειες θυμίζουν τήν πεισμανα προσκόλλησι τῶν φαρισαίων και γραμματέων σε διατάξεις τοῦ νόμου, τήν ὥρα πού δ Χριστός, δ ποιητής τοῦ νόμου, ἐγκαίνιαζε τό νέο νόμο τῆς νέας διαθήκης («Ἐκούσατε δτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις... Ἐγώ δὲ λέγω ὑμίν...»). Μάς θυμίζει και τή νοοτροπία τῶν δρθολογιστῶν θεολόγων καθηγητῶν τῶν ἐλληνικῶν θεολογικῶν σχολῶν, οι δποιοι ἐπιμένουν νά θεωρούν ὡς Παλαιά Διαθήκη τή μετάφρασι πού ἔκαναν φανατικοί Ἐβραίοι τοῦ Γ' μ. Χ. αἰώνος μέ πρότυπο τή μετάφρασι τῶν Ο' ἀπό τά ἐλληνικά στά ἐβραϊκά και δχι αὐτή τήν ίδια τήν κατά δεκατρεῖς αιώνες ἀρχαιότερη μετάφρασι τῶν Ο'. Ο Χρύσανθος μέ τήν αὐτοπειθησι τοῦ μεταρρυθμιστοῦ προβαίνει σε μουσική κομιογονία, και κάποιοι τῶν ἐλέγχουν, τοῦ κάνουν μαθήματα δεοντολογίας!

5. Θά τό πω κι ἀλλιώς. Μέ παράδειγμα. Γίνεται λόγος γιά ἔνα οίκοδόμημα δρχιτεκτονικῆς και ιστορικῆς δξιας, θαυμαζόμενο σ' δλο τόν κόσμο. Τό οίκοδόμημα μάλις τό ἐκτισε δ νοικοκύρης, τράβηξ και μερικές φωτογραφίες. Τήν ίδια χρονιά δ ίδιος δ νοικοκύρης καταργει τά δύο παράθυρα ἀπό τήν βορεία πλευρά, καταργει τήν ἔξωτερηκή σκάλα, και τά πεντε δωμάτια τά κάνει τέσσερα. Και ξανατραβάει μερικές φωτογραφίες. Ο ἐκδότης πού έχει ὑπ' δψι του μόνο τίς πρώτες φωτογραφίες, βλέπει τώρα τίς δεύτερες φωτογραφίες και διαπιστώνει δτι πρόκειται μὲν γιά τό ίδιο οίκοδόμημα, ἀλλ' δτι λείπουν κάποια πράγματα, πού ἀγνοεῖ δτι προηλθαν ἀπό τόν ίδιο τό νοικοκύρη. (Αλήθεια! γιατί δὲν ἔντυπωσιάζεται μὲ τή νέα διαρρύθμισι;). Και λέει. Μά αὐτό τό οίκοδόμημα είχε και δυό παράθυρα ἀπό τήν βορεία πλευρά του. Είχε και μιά ἔξωτερηκή σκάλα. Και ἔσωτερηκά είχε πέντε δωμάτια. Τί έγιναν αὐτά; Και διαμαρτύρεται. "Οχι. Είναι ἀπαράδεκτο αὐτό πού έγινε στό οίκοδόμημα. Ο νοικοκύρης ἔξυπηρετείτο καλύτερα δψις ήταν κριν! Φαίνεται νά υποστηρίζῃ τό νοικοκύρη, ἀλλά ή δγνοιά τοφ, ή ή ἐθελούσια δγνοιά του, τῶν φέρνει ἀντιμέτωπο μέ τόν ίδιο τό νοικοκύρη.

6. Ερχόμενος δ ἐκδότης έτοι ή ἀλλιώς σε ἀντίθεσι μέ τό νοικοκύρη, έρχεται ἀντιμέτωπος και μὲ τήν Ἐκκλησία, ή δποιά έγκρινε τίς ἀλλαγές πού ἔκανε δ νοικοκύρης. Και φυσικά έρχεται σε ἀντίθεσι μέ τό Χρύσανθο και μὲ τήν Ἐκκλησία δχι μόνο αὐτός, ἀλλά και δλοι οι δμοῦδεάτες του, μὲ πρότον και υπειθυνότατον τόν Σ. Καρράν. "Αρα δ Σ. Καρράς δὲν συμφωνεῖ μέ τό Χριστανθό, δσο κι ἀν τό προσπαθοῦν

τελευταίως τὰ «έγγονα» του ν' ἀποδείξουν τὸ ἀντίθετο μὲθεμιτούς καὶ ἀθέμιτους ἐλιγμούς. Κακό ἡ ἀγνοία, κάκιστο ἡ ἐκ προμελέτης ἀγνοία καὶ δι συνεπακόλουθος ἐσφαλμένος συμπερασμός. Ὁ ἀγνοῶν δικαὶος δὲν μπορεῖ νά είναι δάσκαλος τῶν ἀλλων. Διότι «τυφλός τυφλὸν ἔαν δύηγῃ, ἀμφότεροι εἰς βόθυνον πεσοῦνται» (Μθ 15,14). Οἱ δικαῖοι τοῦ Σ. Καρρὸς ἀποδεικνύονται νά κτίζουν στὸν ἀέρα.

18. Ἀπλος ὁ ἔκδοτης

1. Κατόπιν δλων αντών δὲν θά μπω στὴν οὐσία μουσικῶν θεμάτων, τὰ δόποια ἔλυσε ὁ Ἰδιος ὁ Χρύσανθος. Γιὰ λυμένα ζητήματα καὶ γιὰ ἀνοιγμα ἀνοιχτῆς θύρας δὲν θά μιλάμε. Δὲν θ' ἀναγάγουμε τὶς ἀγκυλώσεις σὲ ἐπιστημονικὰ ζητήματα καὶ συζητήσιμα θέματα.
  2. Θ' ἀσχοληθῶ δμως μὲ τὴ γραμματομάθεια τοῦ ἐκδότου, διότι διαθρωπὸς δυσκολεύεται στὴν ἐκφρασι, στὴ διατύπω, στὴ λεξιχροσία, στὴν ἀκριβολογία, στὴν δρθογραφία, στὸ συντακτικό, στὴν παρατήρησι, στὴν δργάνωσι τῶν πληροφοριῶν, καὶ στὴ σαφήνεια, δπως θ' ἀποδειχθῇ στὴ συνέχεια. Δεινὸν δέ καὶ ή λεξιπενία. 'Ο ἐπιστήμων πρέπει νὰ εἶναι ὡπλισμένος μὲ μιὰ πλατειὰ γνῶσι, δην θέλῃ ν' ἀσχολῆται μὲ κείμενα, καὶ μάλιστα περαισμένων ἐποχῶν. 'Αν δὲν διαθέτῃ αὐτὴν τὴν πλατειὰ γνῶσι, εἶναι φρονιμώτερο νὰ φοράῃ πέδιλα, δταν μπαίνῃ μές στ' ἀγκάθια.
  3. Τὰ δρθογραφικὰ λάθη στὴ συγκεκριμένη ἔκδοσι εἶναι πολλὰ καὶ σοβαρά.
  4. Δὲν θέτει σωστὰ στὶς λέξεις τὴν δξεια καὶ τὴ βαρεία σὲ πλειστες περιπτώσεις τῶν κειμένων.
  5. 'Αγνοεῖ αὐτὸ ποὺ ἐπιστημαίνει καὶ ὁ Χρύσανθος, δτι καὶ ή ἀνάγνωσι ἔχει τὴ μουσικότητά της.
  6. Δὲν θέτει σωστὰ τὰ πνεύματα ψιλή καὶ δασεια. Σὲ λέξεις διαφορετικῶν δασυνόμενες, δπως αὐτὲς ποὺ ἀρχίζουν ἀπὸ ν, ἐπιμόνως θέτει γιαλί.
  7. Στὰ τριτόκλιτα οὐσιαστικά, στὴν αιτιατική, προσθέτει τ (ραν, Σωκράτην).
  8. Θέτει ἔνα μόνο μ σὲ μετοχές παρακειμένου ὄημάτων λουν διπλό.
  9. Συγχέει τὸν παρατατικὸ φήματος μὲ ἀντίστοιχο τ (fīv - fīv).
  10. Συγχέει τὴν δρθογραφία τῶν δμοήχων καταληκτικῶν δημάτων καὶ ἀπαρεμφάτων (-τε- -ται- οθε- -οι-).
  11. Δὲν θέτει σωστὰ τοὺς τόνους στὶς ἀτονες.
  12. Δὲν θέτει σωστὰ τὴν κατάληξη τριτοκλιτῶν ἐπιδρημάτων (εὐθέος-εὐθέως- βαρέος-βαρέως).
  13. Δὲν γνωρίζει τὴν κατάληξη τῆς εἰκότητος.
  14. Συγχέει τὴν δμόηχη δριστική μὲ τὴν παρακελευστική τῶν δημάτων τοῦ ἀσφύλου.

15. Είναι έπηρεασμένος άθεράπευτα από τό μονοτονικό σύστημα τονισμού τών λέξεων και συχνότατα παραλείπει τά πνεύματα και τούς τόνους, ένψι έκ τών πραγμάτων έφαρμόζει πολυτονικό σύστημα.
16. Δέν θέτει περισπωμένη σέ πολλά από τά περισπώμενα όγηματα έπιφροήματα δύναματα και έπιθετα.
17. Συγχέει τό τρίτο ένικό μέ τό τρίτο πληθυντικό πρόσωπο τών μεσων όγημάτων (-το- -ντο-).
18. Αγνοεῖ τήν δρθογραφία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης.
19. Αγνοεῖ δτι δ μέλλων και δ ἀδριστος τών συνηρημένων όγημάτων γράφεται μέ η (ἐνήργησε).
20. Συγχέει τόν τονισμό τών δμοήχων [ένψι - ένω (= ένώνω)].
21. Αγνοεῖ πότε και πού τίθεται ύπογεγραμμένη.
22. Συχνά τά -ώτερος -ώτατος τά γράφει -ότερος -ότατος.
23. Αμελεῖ τό τελικό ν στήν αιτιατική πού τό ζητει, εύνουχιζομένων τών λέξεων.
24. Αγνοει δτι δ παρατατικός δ ἀδριστος δ παρακείμενος και δ ὑπερσυντέλικος τών όγημάτων πού ἀρχίζουν ἀπό οι- γίνεται φ-.
25. Συγχέει τήν ένική αιτιατική σέ -ον μέ τήν πληθυντική γενική σέ -ων.
26. Γράφει τά όγηματικά έπιθετα σέ -τεος μέ -αι (ἐξαιρεταίος).
27. Αγνοεῖ δτι τό πρίν συντάσσεται μέ όγηματα ύποτακτικής.
28. Αγνοεῖ δτι οι μετοχές δέν παίρνουν αὐξησηι (εισηκουσθείσα).
29. Συγχέει πρόθεσι μέ ἀριθμητικό (ἐν - ἐν).
30. Αγνοεῖ δτι ή δνομαστική τού πληθυντικού τών δδοντικόληπτων τριτοκλίτων λήγει σέ -ες (ἀσπίδες, ἀκτίνες).
31. Αγνοεῖ δτι τά τριτόκλιτα σιγμόληπτα σέ -ος (χρέος) στή δοτική λήγουν σέ -ει.
32. Κολυμπούν στό κείμενο ἀδέσποτες λέξεις, δπως: «μετά», «σέ», «οι», «των», «5», «μόθεν χαθη», «σοῦ».
33. Γράφει «δεκατεσσάρων» ἀντί «δεκαπέντε», «έμαι» ἀντί «έμά», «άπλο» ἀντί «άπλούν», «ένηρεπής» ἀντί «έμπρεπής».
34. Θέτει σέ ἄλλη σελίδα τόν ἐκθέτη και σέ ἄλλη τήν ύποσημείωσι.
- Σημειώνω μερικά «μαργαριτάρια» γιά μιά γενισ.
35. Γράφει αι μαρτυρίες (άντι αι μαρτυρίαι), ἀκριβωμένως (άντι ἀκριβωμένως), Αλικαρνασεί (άντι Αλικαρνασσεί), ἀλλαλαγμού (άντι ἀλαλαγμού), ἀμεληταία (ἀμελητέα), ἀναβής (άντι ἀναβῆς), ἀναγεννώντο (άντι ἀνεγεννώντο), ἔννατον (άντι ἔνατον), ἀπαγγέλεται (άντι ἀπαγγέλλεται), ἀπαγγελόμενος (άντι ἀπαγγελλόμενος), ἀπλήν (άντι ἀπλῆν), ἀς (άντι ἀς), αὐθαδειάζουσι (άντι αὐθαδείζουσι), Βιθινία (άντι Βιθυνία), Γαλληνός (άντι Γαληνός), γάρ (άντι γε), γένος (άντι γένει), γνωρίζεται (άντι γνωρίζονται), γιά (άντι γε), γίνομαι (άντι γίνονται), γράψαι (άντι γράψφον), γιάτ (άντι δέ), διάτ (άντι δέ), δαίνει (άντι δένει), δαίνεται (άντι δένεται), δεύτερος (άντι δευτέρφυ), διαζευγμένων (άντι διεζευγμένων), διεζευγμένον (άντι διεζευγμένων), διορίσθησαν

(ἀντὶ διωρίσθησαν), διπλαί (ἀντὶ διπλαῖ), ἐγγυμνασθῶσιν (ἀντὶ ἐκγυμνασθῶσιν), ἔκειναι (ἀντὶ ἔκεινα), ἐκ (ἀντὶ ἐν), εἰς (ἀντὶ εἰς), εἰσηχθεῖσα (ἀντὶ εἰσαχθεῖσα), τῷ εἰδῃ (ἀντὶ τῷ εἰδει), ἐλλάσονες (ἀντὶ ἐλάσονες), ἐλλειψάτων (ἀντὶ ἐλλειμάτων), ἐλπίδαι (ἀντὶ ἐλπίδες), ἐνοτάξη (ἀντὶ ἐνοτάξειν), ἐν συνεχῇ (ἀντὶ ἐν συνεχεῖ), ἐξ (ἀντὶ ξε), ἐξυπάξει (ἀντὶ ἐξιππάξει), ἐπεχείρισε (ἀντὶ ἐπεχείρησε), ἐπήγενα (ἀντὶ ἐπήγαινα), ἐπὶ τῷ (ἀντὶ ἐπὶ τῷ), εὑμηχανῶς (ἀντὶ εὑμηχάνως). Εὐρυπίδης (ἀντὶ Εὐριπίδης), ἔφθειρεν (ἀντὶ ἔφθειρον), ἐψήφησαν (ἀντὶ ἐψήφισαν), ζητᾶ-βαρβαρισμός- (ἀντὶ ζητεῖ), ἡ (ἀντὶ ἥ), ἥ (ἀντὶ ἥ), ἡ (ἀντὶ ἥ), ἥν (ἀντὶ ἥν), ἡμετέραν (ἀντὶ ἡμετέραν), ἡ μικρότατος (ἀντὶ ἡ μικροτάτη), ἡξη-σαν (ἀντὶ ἡξιωσαν), θρῷξ (ἀντὶ θρῷξ), Ισχεις (ἀντὶ Ισχεις), καταβῆς (ἀντὶ καταβῆς), καταβαλλόντες (ἀντὶ καταβαλόντες), καλεῖσθε (ἀντὶ καλεῖσθαι), Κωνσταντινοπόλεως - νοτολίτης (ἀντὶ -νουπόλεως, -νου-πολίτης), μὲν (ἀντὶ δέ), μὲ προκαλεῖται (ἀντὶ μὲ προκαλεῖτε), μεταχει-ρίσει (ἀντὶ μεταχειρίσει), μεταχειρίσθησαν (ἀντὶ μετε-), Μιτιλήνη (ἀντὶ Μιτιλήνη), νά ἀνάξουν (ἀντὶ νά ἀναγάγουν), νά στέκονται (ἀντὶ νά στέκωνται), νά ἐφευρίσκει (ἀντὶ -σκη), νά κινεῖται (ἀντὶ -νῆται), νά μελίζει (ἀντὶ -λιζη), δ μείζον (ἀντὶ δ μείζων), Μιλήσιος (ἀντὶ Μιλή-σιορ), δῆμα (ἀντὶ δῆμα), δρισμένως (ἀντὶ ὀδρισμένως), δρος (ἀντὶ δρος), δς (ἀντὶ δήν), δταν χωρεῖ (ἀντὶ -ρη), (δττι ἀντὶ δ,τι), δφέλειαν (ἀντὶ ὀφέλειαν), παριστῶσης (ἀντὶ παριστώσης), παχεία (ἀντὶ παχεία), πέρνει, πέρνεται (ἀντὶ παί-), ποίησε (ἀντὶ ποίησαι), πολονικαὶ (ἀντὶ πολωνικαὶ), πόσας (ἀντὶ πόσαι), ποτέ (ἀντὶ ποτί), πρὶν ψάλλει (πρὶν ψάλη), προσδιωρίζει (ἀντὶ προσδιορίζει), συγκεχυμένα (ἀντὶ συγκεχυμένα), σύγκλιση (ἀντὶ σύγκληση), συνδιασμόν (ἀντὶ συνδιασμόν), συν-νημένων (ἀντὶ συνημμένων), συντίθη (ἀντὶ συντίθει). σωζόμενα (ἀντὶ σωζόμενα), τῆς (ἀντὶ αὐτῆς), τοῖς (ἀντὶ τά), τρεῖς (ἀντὶ τέσσερις), τῆς (ἀντὶ τᾶς), τῷ Σωκράτη (ἀντὶ τῷ Σωκράτει), ὑπερβολαῖον (ἀντὶ ὑπερ-βολαῖον), ὑποστεῖλε (ἀντὶ ὑποστεῖλαι), ὑποτάσσετο (ἀντὶ ὑπετάσσετο), ὑποτεθεὶς (ἀντὶ ὑποτιθεὶς), φωφαδέστερα (ἀντὶ φωφο-), δν (ἀντὶ δν).

36. Πολλὰ ἀπό τὰ παραπάνω φρικτά λάθη συναντῶνται καὶ δυὸ καὶ τρεῖς καὶ πολλές φροές. Σημειώνονται ἔδω ἄκαλε. Λάθη σὲ τονισμὸ δὲν σημειώσα, ἐκτὸς ἀπό μερικὰ χοντρά, διότι εἰναι διαλέκτιστα. Υπάρχουν σελίδες στὶς δύοις συναντῶνται πάνω ἀπὸ δύο λάθη. Σημειωτέον δτι δ ἔλεγχος έγινε μόνο στὸ κείμενο τῆς Δημητρίου. Στὸ κείμενο τοῦ ἐντύπου δὲν ἔκανα ἔλεγχο. Άπο κάποιες μετόβ. διατίστωσα δτι βρίθει καὶ αὐτό ἀπὸ λάθη ἀντιγραφῆς σοβαρά. Εἰ φάσας τοῦ αὐτογράφου συναντᾶται ψατάποισι λέξεων.

37. Ἐχω σημειώσει συνολικά 394 λάθη στην Εγνατία, 16 ἀμελείας, 4 παραλείψεων, 15 προσθαφαρέσεων, 76 διατίστωσης. Φρίκη. Ἀπελπι-σία.

ΠΕΡΙΛΗΨΙ

Τὸ αὐτόγραφο Θεωρητικὸ τοῦ Χρυσάνθου ἀπὸ τὴ Μάλια
θηκε στὴ βιβλιοθήκη τῆς Δημητσάνας, δὲν εἶναι ἡ τελείωσις
τοῦ συγγραφέως, καὶ ἡ ἔκδοσί του δημιουργεῖ συσκότιον.
σκει ὁ Χρύσανθος στὸ Θεωρητικὸ ποὺ τυπώθηκε τὸ 1832, καὶ
καὶ ἔκτοτε μικλοφορεῖ τὴν φέως ὡς μουσικολογικὴ απόδοση.
χος καὶ ὁ τίτλος «κριτική» ἔκδοσι, διότι οὔτε κριτικὴ είναι
ροῦσε ἐκ τῶν πραγμάτων νὰ γίνη. Ἡ ἀκαταλληλότητα ποὺ
ἡ σπουδὴ του γιὰ ἔξαγωγὴ συμπερασμάτων προδίδει
ἄλλων, καὶ ἐπιδίωξι ὑστεροφημίας. Τὸ ἀσύγγνωστο
προσαρμόγη τοῦ τελείου Θεωρητικοῦ πρὸς τὸ ἀτελές
δλα τὰ σύμπερασματά του. Πῶς ἔχει ἡ ὑπόθεσι τοῦ πίνακος
εἶναι ἡ ιστορικὴ καὶ μουσικοφιλολογικὴ ἀλήθεια; Ποιοί
ἔκδοτικὴ βιασύνη; Ἐλπίζεται διτι στὰ ἐπίμαχα ἐρωτήσεις
ποια ἀξιοπρεπής ἀπάντησι στὴν παρούσα μελέτη.